

XALQARO SAVDONING TO‘LOV BALANSI VA VALYUTA KURSLARIGA TA’SIRINI O‘RGANISH

Kenjayeva Sabohat Safarovna

Termiz davlat universiteti “Iqtisodiyot” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

safarovna04@gmail.com

ANNOTATION: This article examines the impact of international trade on the balance of payments and exchange rates. The article analyzes international trade transactions, the formation of the balance of payments, the impact of exchange rates on the economy and trade volume. It also graphically illustrates the relationship between re-exports and real exchange rates, highlighting the role of exchange rates in economic stability and global trade.

Keywords: International trade, balance of payments, exchange rates, exports and imports, re-exports, real exchange rate, economic stability, trade balance, currency exchange, investments

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada xalqaro savdoning to‘lov balansi va valyuta kurslariga ta’siri o‘rganilgan. Maqolada xalqaro savdo operatsiyalari, to‘lov balansi shakllanishi, valyuta kurslarining iqtisodiyotga va savdo hajmiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, reeksport va haqiqiy valyuta kurslari o‘rtasidagi munosabat grafik vositasida ko‘rsatilib, iqtisodiy barqarorlik va global savdoda valyuta kurslarining o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Xalqaro savdo, to‘lov balansi, valyuta kurslari, eksport va import, reeksport, haqiqiy valyuta kursi, iqtisodiy barqarorlik, savdo balansi, valyuta almashuvi, investitsiyalar

Kirish. Xalqaro savdo, mamlakatlar o‘rtasida tovar va xizmatlar almashinuvi sifatida, global iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lib hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat iqtisodiy o‘rishga, balki milliy valyutalarning qiymatiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro savdoning to‘lov balansiga ta’siri, mamlakatning iqtisodiy salohiyatini, investitsiya muhitini va valyuta kurslarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. To‘lov balansining holati, savdo operatsiyalarining ko‘lamiga va valyuta kurslarining o‘garishiga bevosita ta’sir qiladi.

Valyuta kurslari esa, xalqaro savdo operatsiyalarini amalga oshirishda muhim omil bo‘lib, eksport va import narxlarini belgilaydi. Bunday o‘zgarishlar, mamlakat iqtisodiyotining barqarorligini ta’minlashga yoki muammolarni keltirib chiqarishga olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada xalqaro savdoning to‘lov balansiga va valyuta

kurslariga ta'sirini chuqurroq o'rganamiz, shuningdek, bu jarayonlarning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyatini tahlil qilamiz.

Metodologiya. Xalqaro savdoning to'lov balansi va valyuta kurslariga ta'sirini o'rganmoqchi ekanmiz, birinchi navbatda xalqaro savdo, to'lov balansi va valyuta kurslarining o'zi nima ekanligini bilib olishimiz kerak.

Xalqaro savdo - bu turli mamlakatlardagi kompaniyalar tomonidan tovarlar va xizmatlarni sotib olish va sotish. Iste'mol tovarlari, xom ashyo, oziq-ovqat va mashinalar xalqaro bozorda sotib olinadi va sotiladi. Xalqaro savdo mamlakatlarga o'z bozorlarini kengaytirish va ichki bozorda mavjud bo'lmagan tovarlar va xizmatlardan foydalanish imkonini beradi. Xalqaro savdo natijasida bozorda raqobat kuchayadi. Bu oxir-oqibat raqobatbardosh narxlar va arzonroq mahsulotlarga olib kelishi mumkin. Ba'zi mamlakatlar import qilinadigan tovarlarga [milliy rejimini](#) qo'llaydi va ularni mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlarga ekvivalent deb hisoblaydi. Agar siz supermarketga kirib, Kosta-Rika bananlari va braziliya qahvasini topsangiz, xalqaro savdoning ta'sirini his qilishingiz mumkin. Xalqaro savdo global iqtisodiyotning yuksalishining kaliti edi. Jahon iqtisodiyotiga talab va taklif ta'sir qilar ekan, demak, narxlar ham global voqealarga ta'sir qiladi. Masalan, Osiyodagi siyosiy o'zgarishlar ishchi kuchining narxini oshirishi mumkin. Bu Malayziyada joylashgan amerika krossovkalar kompaniyasining ishlab chiqarish xarajatlarini oshiradi, bu esa amerikalik iste'molchi mahalliy savdo markazida sotib olishi mumkin bo'lgan bir juft krossovka narxini oshiradi.

To'lov balansi (BOP, Balance of Payments) - bu mamlakatlar ma'lum bir davrda barcha xalqaro valyuta operatsiyalarini kuzatish uchun foydalanadigan usul. BOP odatda har chorakda va har kalendar yilida hisoblanadi. [Xususiy](#) va davlat sektorlari tomonidan o'tkaziladigan barcha savdolar mamlakatga qancha pul ketayotganini aniqlash uchun BOPda hisobga olinadi. Agar mamlakat pul olgan bo'lsa, bu [kredit](#) deb nomlanadi va agar mamlakat pul to'lagan yoki bergan bo'lsa, tranzaksiya [debet](#) sifatida hisoblanadi. Nazariy jihatdan, BOP nolga teng bo'lishi kerak, ya'ni aktivlar (kreditlar) va majburiyatlar (debetlar) muvozanatlashishi kerak, ammo amalda bu kamdan-kam hollarda bo'ladi. Shunday qilib, BOP kuzatuvchiga mamlakatda [taqchilik](#) yoki [profitsit](#) borligini va tafovutlar iqtisodiyotning qaysi qismidan kelib chiqayotganini aytishi mumkin.

Har qanday ikki valyuta o'rtasidagi ayirboshlash kursi odatda foiz stavkalari, iqtisodiy faollik, yalpi ichki mahsulot va har bir mamlakatdagi ishsizlik darajasi bilan belgilanadi. Odatda bozor ayirboshlash kurslari deb ataladigan valyuta narxlari moliyaviy institutlar, pul menejerlari va spekulyatorlar kechayu kunduz valyutalar bilan

savdo qiladigan global bozorda o‘rnatiladi. Bu forex yoki f/x bozori deb ataladi, garchi bozorda jismoniy mavjudlik va egasi yo‘q. Tariflarning o‘zgarishi har soatda yoki har kuni kichik o‘zgarishlar yoki katta o‘shish sur‘atlarida sodir bo‘lishi mumkin. Valyuta kursi odatda milliy valyutaning qisqartmasi yordamida ko‘rsatiladi. USD AQSh dollarini ifodalaydi. EUR yevroni ifodalaydi. Agar siz dollar va yevro uchun valyuta juftligini keltirsangiz, bu EUR/USD bo‘ladi.

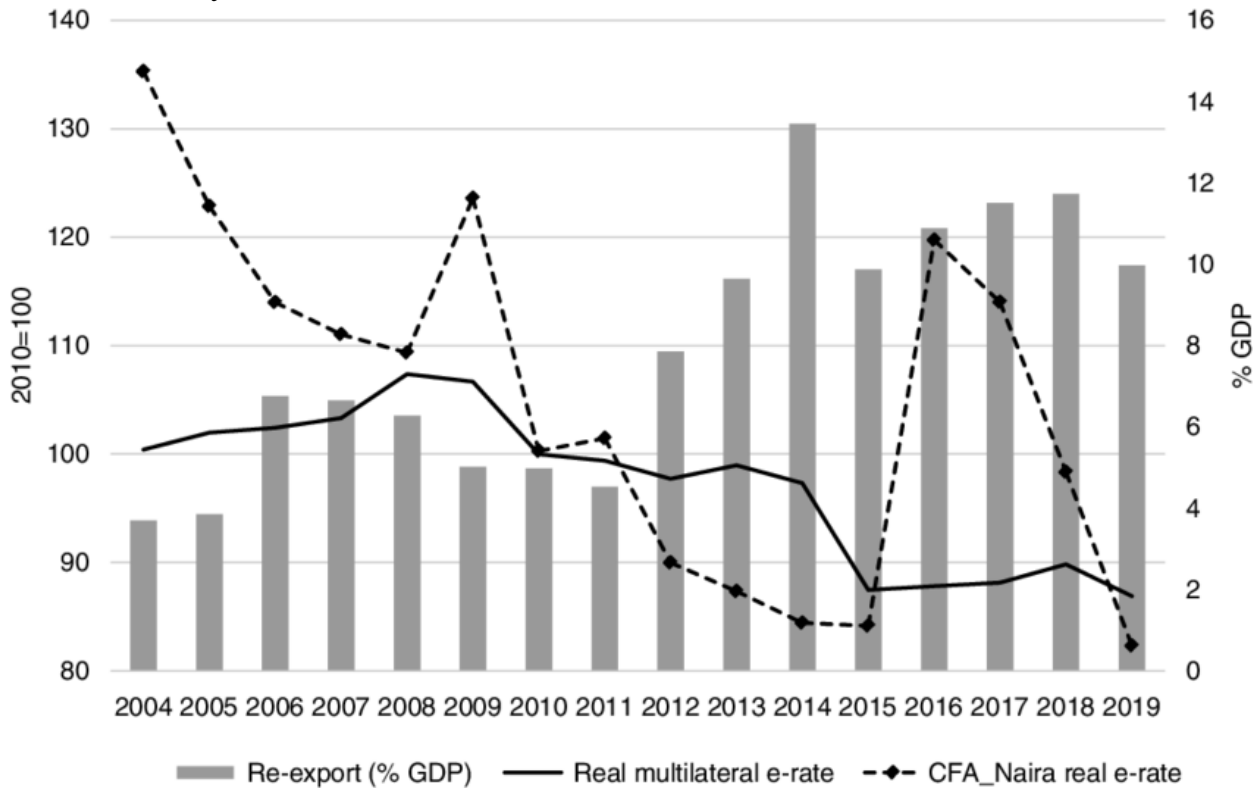
Xalqaro savdo mamlakatning to‘lov balansiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi, asosan joriy hisob orqali. Eksport xorijiy valyutani jalb qilsa, import chet el valyutasining chiqishini oshiradi. Agar mamlakat eksporti importdan ko‘p bo‘lsa, savdo profitsiti yuzaga keladi, bu esa joriy hisobni yaxshilaydi. Boshqa tomondan, agar import eksportdan ortiq bo‘lsa, savdo taqchilligi paydo bo‘ladi va bu joriy hisobga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Eksport va import oqimlari to‘lov balansining joriy hisobini shakllantiradi: eksport xorijiy valyutani olib keladi, import esa sarf qiladi, natijada mamlakatning iqtisodiy holati va valyuta kurslari o‘zgarishi mumkin.

Shuningdek, savdo balansi kapital va moliyaviy hisoblar bilan ham bog‘liqdir. Ushbu hisoblar investitsion oqimlar va moliyaviy operatsiyalarni kuzatadi va to‘lov balansiga qo‘shimcha ta‘sir ko‘rsatadi. Valyuta kurslari ham muhim rol o‘ynaydi; zaif valyuta eksportni arzonlashtirib, importni qimmatlashtirishi mumkin, bu esa savdo balansini yaxshilaydi. Kuchli savdo balansi esa valyuta zaxiralarini oshirib, iqtisodiy o‘shishga yordam beradi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini yaratadi.

Xalqaro savdo va valyuta kurslari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bir-biriga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Mamlakat eksporti importdan oshganda (savdo profitsiti), bu valyutaga bo‘lgan talabni oshiradi va uning kursini ko‘taradi. Aksincha, importning ortishi savdo taqchilligini keltirib chiqaradi, bu esa milliy valyutaga bo‘lgan talabni kamaytiradi va kursning pasayishiga olib kelishi mumkin. Savdo, kapital va moliyaviy transfertlarni o‘z ichiga olgan to‘lov balansi ham valyuta kurslariga ta‘sir qiladi; profitsit valyutaning mustahkamlanishiga, taqchillik esa zaiflashishiga sabab bo‘ladi. Savdo shartlari, ya‘ni eksport narxlarining import narxlariga nisbati ham valyuta kurslariga ta‘sir qiladi, chunki yaxshilanish valyutaga talabni oshirishi mumkin.

Bundan tashqari, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, siyosiy barqarorlik va hukumat siyosati ham valyuta kurslariga ta‘sir ko‘rsatadi. Inflyatsiya, ishsizlik va YaIMning o‘shishi mamlakatning raqobatbardoshligini belgilab beradi, barqaror siyosiy muhit xorijiy investitsiyalarni jalb qiladi va valyutaga bo‘lgan talabni oshiradi. Shuningdek, global voqealar, masalan, tabiiy ofatlar yoki urushlar investorlarning ishonchiga ta‘sir qilib, valyuta qiymatlariga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu tariqa, xalqaro

savdo va valyuta kurslari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar iqtisodiy va siyosiy omillar bilan yanada murakkablashadi.

1-rasm. Xalqaro savdo va haqiqiy valyuta kurslari¹

Ushbu grafik xalqaro savdo va haqiqiy valyuta kurslari o'rtasidagi munosabatni ko'rsatadi. Grafikda uchta asosiy ko'rsatkich aks ettirilgan:

- Reeksportning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi (% GDP) — bu ustunlar bilan ifodalangan bo'lib, mamlakatning yalpi ichki mahsulotiga nisbatan reeksport hajmini ko'rsatadi. Reeksport — bu import qilingan tovarlarning qo'shimcha qiymat qo'shilmasdan eksport qilinishi.

- Haqiqiy ko'p tomonlama valyuta kursi (Real multilateral e-rate) — qattiq chiziq bilan ko'rsatilgan, bu xalqaro valyuta kurslarining real o'zgarishini ifodalaydi. Bu kurs turli valyutalarning o'zaro qiymatini inflyatsiya va narx farqlarini hisobga olgan holda ko'rsatadi.

- CFA_Naira haqiqiy valyuta kursi (CFA_Naira real e-rate) — nuqta-qatorli chiziq bilan ifodalangan, bu ikki valyuta (CFA va Naira) o'rtasidagi haqiqiy almashuv kursining o'zgarishini ko'rsatadi.

Grafikdan ko'rinib turibdiki, 2004 yildan 2019 yilgacha reeksportning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi oshib borgan, ayniqsa 2013-2018 yillarda sezilarli o'sish

¹ <https://www.researchgate.net/publication/375836674/figure/fig2/AS:11431281209168752@1701692121324/b-International-trade-and-real-exchange-rates-Multilateral-and-bilateral-CFA-Franc-Naira.png>

kuzatilgan. Shu bilan birga, haqiqiy valyuta kurslarida sezilarli tebranishlar mavjud bo‘lib, ular xalqaro savdo hajmiga ta’sir qilgan bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, ushbu grafik xalqaro savdo hajmi va real valyuta kurslari o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Valyuta kurslarining o‘zgarishi eksport va import hajmlariga ta’sir ko‘rsatib, mamlakat iqtisodiyotining global savdodagi o‘rnini belgilaydi.

Xulosa. Maqolada xalqaro savdo va to‘lov balansi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik hamda valyuta kurslarining iqtisodiyotga ta’siri batafsil tahlil qilindi. Valyuta kurslarining o‘zgarishi eksport va import hajmlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, bu esa mamlakat iqtisodining global savdodagi o‘rnini belgilaydi. Reeksportning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi oshishi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, haqiqiy valyuta kurslaridagi o‘zgarishlar xalqaro savdo hajmiga ta’sir qiluvchi muhim omil ekanligi ko‘rsatildi. Umuman olganda, valyuta kurslari va to‘lov balansi o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunish mamlakatlarning iqtisodiy siyosatini samarali shakllantirishda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ahmed, N. (2000). Export response to trade liberalization in Bangladesh: a cointegration analysis. *Applied Economics*, 32(8), 1077-1084.
2. Agosin, M. R. (1991). Trade policy reform and economic performance: a review of the issues and some preliminary evidence. United Nations Conference on Trade and Development.
3. Bertola, G., & Faini, R. (1990). Import demand and non-tariff barriers: the impact of trade liberalization: an application to Morocco. *Journal of Development Economics*, 34(1-2), 269-286.
4. Bown, C. P., & Crowley, M. A. (2007). Trade deflection and trade depression. *Journal of International Economics*, vol. 72, issue 1, pages 176-201.
5. Bussiere, M. (2013). Balance of payment crises in emerging markets: how early were the ‘early’ warning signals?. *Applied Economics*, vol. 45, issue 12, pages 1601-1623.
6. Abuselidze, G. (2017). From devaluation to stagflation (modern challenges, reasons, dangers).
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3003563>
7. Arize, A. C. (1997). Conditional exchange rate volatility and the volume of foreign trade: Evidence from seven industrialized countries. *Southern Economic Journal*, 64(1), 235-254.
<https://doi.org/10.2307/1061049>

8. Bacchetta, P., & van Wincoop, E. (2000). Does exchange rate stability increase trade and welfare? *American Economic Review*, 90(5), 1093-1109. <https://doi.org/10.1257/aer.90.5.1093>
9. World Bank. (2020). World Development Indicators. The World Bank Group. <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators#>
10. Marjit, S., Byasdeb, D., & Sandip, M. (2000). Currency devaluation and exports: Separating actual from statistical. *Economic and Political Weekly*, 35(18), 1553-1558. <http://www.jstor.org/stable/4409238>